

16. Yüzyıl Reform Hareketi Sırasında Yahudi-Hıristiyan Polemiği

Dr. Öğr. Üyesi Hatice Keleş | ORCID: 0000-0002-6984-07327 | hatikeles@gmail.com

Bayburt Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Bayburt, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/050ed7z50>

Öz

16. yüzyılda Martin Luther'in başlattığı Reform Hareketi, Hıristiyanları olduğu kadar Yahudileri de etkilemiştir. Çünkü reform ile daha hoşgörülü bir ortamın oluşacağı beklenmiştir. Ancak Yahudi ve Hıristiyanlar arasındaki düşmanlık, reform ile daha da gün yüzüne çıkmıştır. Yüzyıllardır Hıristiyanların, Yahudileri Hıristiyanlaştırma çabalarının başarısız olması üzerine, reform ile Yahudiler hakkında sert tedbirlerin alınmasına karar verilmiştir. Yahudilerin Hıristiyan inançlarıyla alay ettikleri ve hakaret ettikleri kitaplar tekrar tekrar gündeme getirilmiştir. İsa Mesih'e, Meryem'e, havarilere ve Hıristiyan inançlarına yönelik hakaret içeren kitapların gerçekten var olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Bu eserlerin en ünlüleri de *Toldot Yeshu* ve *Nizzahon*'dur. Bu kitaplar hem Yahudi-Hıristiyan polemiklerini arttırmış hem de Yahudi düşmanlığını pekiştirmiştir. Yahudilikten Hıristiyanlığa geçen kimselerin Yahudi karşıtı davranışları da aradaki polemikleri daha da arttırmıştır. Reformun getirdiği karmaşayla, Yahudiler, Mesih'in yakın zamanda geleceğine inanmış ve bu söylemler her yere yayılmıştır. Hıristiyanlar ise Yahudilerin bu beklentisi ile alay etmişlerdir. Bu çalışmada, Reform hareketiyle Hıristiyanların yaşadığı bölünme sırasında, Yahudiler ve Hıristiyanlar arasında geçen polemikler, deskriptif yöntemle ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Hıristiyanlar, Yahudiler, Reform, Polemik.

Atf Bilgisi: Keleş, Hatice. "16. Yüzyıl Reform Hareketi Sırasında Yahudi-Hıristiyan Polemiği". *Marifetname* 11/2 (Aralık 2024), 447-470.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1548655>

Geliş Tarihi	11.09.2024
Kabul Tarihi	09.11.2024
Yayın Tarihi	31.12.2024
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Köreleme

Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Hatice Keleş)
------------	---

Benzerlik Taraması	Yapıldı – iThenticate
Etik Bildirim	marifetmanetikbildirim@gmail.com
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Jewish-Christian Polemics During the 16th Century Reformation

Asst. Prof. Hatice Keleş | ORCID: 0000-0002-6984-07327 | hatikeles@gmail.com

Bayburt University, Faculty of Theology, Department of History of Religions, Bayburt, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/050ed7z50>

Abstract

The Reformation movement initiated by Martin Luther in the 16th century influenced Jews as well as Christians. Because it was expected that a more tolerant environment would emerge with the reform. However, the hostility between Jews and Christians became more apparent with the Reformation. Because of the failure of Christians' efforts to convert Jews to Christianity for centuries, it was decided to take harsh measures against the Jews with the Reformation. Books in which Jews ridicule and insult Christian beliefs have been brought to the agenda. It has been tried to prove that there are books that contain insults towards Jesus Christ, Mary, the apostles and Christian beliefs. The most famous of these works are *Toldot Yeshu* and *Nizzahon*. These books both increased Jewish-Christian polemics and reinforced anti-Semitism. The anti-Jewish behavior of those who converted from Judaism to Christianity also increased the polemics. With the chaos brought about by the Reformation, the Jews believed that the Messiah would come soon and these rumors spread everywhere. Christians, on the other hand, ridiculed this expectation of the Jews. In this study, the polemics between Jews and Christians during the division experienced by the Reformation movement and Christians were taken with the descriptive method.

Keywords: History of Religions, Christians, Jews, Reformation, Polemic.

Citation: Keleş, Hatice. "Jewish-Christian Polemics During the 16th Century Reformation". *Marifetname* 11/2 (December 2024), 447-470.

<https://doi.org/10.47425/marifetname.vi.1548655>

Date of Submission	11.09.2024
Date of Acceptance	09.11.2024
Date of Publication	31.12.2024
Peer-Review	Double anonymized - Two External

Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Hatice Keleş)
-------------------	---

Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	marifetmaneetikbildirim@gmail.com
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

16. yüzyılda Martin Luther'in başlattığı Reform Hareketi, Hıristiyan dünyasını bölen gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Reform, Hıristiyanlar kadar olmasa da Yahudileri de etkileyen sonuçlar doğurmuştur.¹ Değişen siyasi ilişkiler, yeni dini anlayışlar ve matbaa, Hıristiyanlarla birlikte Yahudilerin de bütün yaşam koşullarını düzenlemelerini ve değiştirmelerini sağlamıştır. Ancak bu dönemde kent gettoları ve kırsal köy nüfusları, baronlar ve dilenciler, entelektüel titanlar ve az okuyazar çeşitliliği, Hıristiyan ve Yahudilerden meydana gelen toplulukta, herkes için ortak bir yol haritasının çıkartılmasını zorlaştırmıştır.² Söz konusu, iki farklı dinsel gelenek ve topluluk arasındaki ilişki olunca, durum daha da karmaşık hale gelmiştir. Çünkü her dinin kendi tarih algısı, kendi inançlarına göre şekillenmiştir. Mesela Yahudiler, dünyanın Rab tarafından yaratılışını ve tarihini, geleneksel inançlarına göre değerlendirirken; Hıristiyanlar tarihi, İsa Mesih'in doğumuyla başlatmışlardır. Hıristiyanlar, dünya tarihinde, kendi inançlarına bağlı bir şekilde batı egemenliğini hedeflemiştir. Sonuçta dünya tarihi, İsa Mesih'in doğumuyla başlamış ve daha sonra ise 16. yüzyılda meydan gelen Reform hareketi, o zamana kadar süregelen dengelerin değişmesine sebep olmuştur.³

Yahudilerin, İsa'nın Mesih olduğunu açıkça inkâr etmeleri ve Hıristiyan inançlarını hor görmeleri, Hıristiyanları rahatsız eden başlıca sebeplerdendir. Yahudilerden beklenen şey, inanmasalar da Hıristiyan inançlarına olan karşı görüşlerini, kamusal alanda ifade etmekten kaçınmalarıdır. Sonuçta, sadece Yahudiler Hıristiyanları değil, Hıristiyanlar da Yahudileri hor görmüştür. Bu da orta çağ Yahudi-Hıristiyan polemiğini doğurmuştur.⁴

Hıristiyan dünyasında meydana gelen kırılma noktalarından biri, Reformdur. Aynı zamanda Avrupa'da yaşayan Yahudileri de etkileyen önemli bir süreçtir. Türkiye'de Dinler Tarihi alanında, Yahudilik ve Hıristiyanlık hakkında burada sayamayacağımız kadar çok akademik çalışma bulunmaktadır. Ancak bu çalışma, sadece 16. yüzyıl reform hareketi döneminde, Yahudi ve Hıristiyanlar arasında meydana gelen birtakım çekişmeleri ve polemikleri kapsamaktadır. Çalışmada, Yahudilerin Hıristiyanlığa karşı hakaret içerdiği

¹ Jay Berkovitz, "Jewish Law and Rituel in Early Modern Germany", *Jews, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*, ed. Dean P. Bell, Stephen G. Burnett (Boston: Brill, 2006), 481.

² Elisheva Carlebach, "Jewish Responses to Christianity in Reformation Germany", *Jews, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*, ed. Dean P. Bell, Stephen G. Burnett (Boston: Brill, 2006), 451.

³ John Edwards, *The Jews in Christian Europe 1400-1700* (New York: Routledge, 2019), 21.

⁴ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 452.

söylenen bazı kitapları üzerine yaşanan polemikler, Hıristiyanların Yahudilerin kendi dinlerine girmesi için yaptıkları birtakım çalışmalar, Hıristiyan olan Yahudilerin Yahudi düşmanlığı/karşıtlığı ve Yahudilerin reform hareketinin getirdiği karmaşıklıktan dolayı apokaliptik bir döneme girildiğini düşünmeleriyle birlikte Mesih beklentisi konu edilmiştir. Ayrıca çalışma, deskriptif yöntemle ele alınmıştır.

1. Yahudilerin Hıristiyan Karşıtı Eserleri

Hıristiyanlar, yüzyıllar boyunca Yahudilerin Hıristiyan dinini kabul etmeleri için çabalamışlardır. Ancak bunu yaparken onların kendilerine karşı olan düşmanlıklarını da göz ardı etmemişlerdir. Yahudiler de kendi dinlerine olan her saldırıda pasif kalmamıştır. Hıristiyanlar da Yahudi karşıtı vaazlara devam etmiştir. Orta çağ boyunca devam eden karşılıklı alay geleneği ve hakaretler, orta çağ bittikten sonra bile devam etmiştir. Bu konuda, Yahudilerin Hıristiyan inançlarına karşı hakaret içeren kitaplar yayınlamaları ve yıllarca yayınlamaya devam etmeleri, mevcut olan polemikleri daha da arttırmıştır. Yahudilerin Hıristiyan dinine karşı yaptıkları küfürlere göz yumulmasının; kıtlık, salgın hastalıklar ve savaşlar gibi ilahi cezalara yol açtığı iddia edilmiş ve prensler de bu iddiaların doğru olduğuna ikna edilmiştir. Ayrıca Yahudi uygulamalarının, doğası gereği Hıristiyanlığa küfür olduğu ileri sürülmüştür. Luther ve takipçileriyle, Anthonius Margaritha (d.1500 civarı) gibi Yahudilikten Hıristiyanlığa geçen kimseler, bu iddiaları destekleyen kişilerdir.⁵

Margaritha, Yahudilerin Hıristiyan karşıtı ayinlerini hiçbir engelle karşılaşmadan uyguladıklarını ve bu ayinlerdeki ifadelerin her türlü nezaketten uzak olduğunu açıklayan bir kitap yazmıştır.⁶ Margaritha gibi Hıristiyanlar da Yahudilerin Hıristiyan düşmanlığı sebebiyle onlara hoşgörü gösterilmesinin, Hıristiyanların teolojik ve maddi refahını doğrudan tehlikeye atmak demek olduğuna inanmıştır. Bu sebeple bazı Protestan reformcular, Hıristiyan tebaanın iyiliği için prenslere, Yahudilerin sınır dışı edilmesini tavsiye etmiştir. Diğer bir alternatif de Yahudilerin kitlesel olarak din değiştirmesiydi ki bu da gittikçe daha az olası hale gelmiştir. Bazı reformcular ise Yahudilerin içsel bir tehditten ziyade, açık bir tehdit olduklarını savunmuştur. Çağdaş araştırmacılar, Georg Nigrinus'un (1530-1602) Yahudi karşıtlığı üzerine düşüncelerini *Juden Feind*⁷ isimli eserinde açıkça ifade ettiğine dikkat çekmişlerdir. Carlebach'ın aktardığına bakılırsa Nigrinus, ilk önce Hıristiyanlık karşıtı küfür içeren Yahudi

⁵ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 453.

⁶ Thomas Kaufmann, "Luther and the Jews", *Jewish, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*, ed. Dean P. Bell, Stephen G. Burnett (Boston: Brill, 2006), 92.

⁷ Kitabın İngilizce çevirisi bulunmamaktadır.

edebiyatını tanıtmıştır.⁸ Bu kitabında, Yahudilerin ritüel cinayet işlediklerini, ev sahiplerine saygısızlık ettiklerini, kuyuları zehirlediklerini, dualarında Hıristiyanları lanetlediklerini yazdığı ifade edilir.⁹ Daha sonra her ikisinin sünnetli olması sebebiyle, Yahudilerin Türkleri desteklediğini ve gelecekteki askeri çatışmalarda tehlike oluşturacaklarını söylediği, belirtilir. Nigrinus'un, onlara Yahudi bile denmeyeceğini söyleyerek, hitaplarında Talmudist kelimesini kullandığı açıklanmıştır. Talmudistlerin, İsa Mesih'in doğumuyla ilgili *Toldot Yeshu* adında küçük bir kitap yazdıklarını beyan etmiştir. Yine Nigrinus'un Yahudilerin bu kitapta, Hıristiyan inançlarıyla alay ettiğini, İsa Mesih'in doğumuna, yaşamına, kendini feda etmesine, dirilişine, göğe yükselişine, efendiliğine, kişiliğine, doğasına ve görevine karşı iğrenç küfürler yazdıklarını belirttiği, ifade edilir.

Toldot Yeshu, dördüncü ve sekizinci yüzyıllar arasında yazılmış olan Hıristiyan karşıtı bir kitaptır. Aramice, İbranice ve Yidiş dillerinde yazılmış ve birçok varyantları yayılmıştır. Aşkenaz katipler de *Toldot Yeshu*'nun İbranice el yazmasını en fazla çoğaltan kimselerdir. Bazı çevirmenler ve kopyacılar da *Toldot Yeshu*'nun metinlerini, kendi inisiyatiflerine göre süslediklerini açıkça itiraf etmiştir. Kitabın, Meryem'in adetliken evlilik dışı hamile kalması sebebiyle, İsa'yı adetlinin gayrı meşru çocuğu şeklinde tanımlayan ve böylece İsa'nın iki kat murdar biri olduğunu belirten hakaret dolu ifadeler içerdiği ve buna benzer tekrarlanan hakaretlerle dolu olduğu belirtilmiştir. Bu kitapta bakire Meryem'e de 'Hariam/deli kadın' şeklinde küfrettiklerinden bahsedilir. İsa'ya da aşağılayıcı bir şekilde 'Jeschu' demişlerdir ki hiçbir Yahudi'nin bu ismi asla çocuğuna vermediği belirtilir. Bu isim bir hakarettir ve birisi bu isimle çağrılırsa, sözünü geri almak zorunda kalacak derecede kötü anlam içerir. Bu ismin sayısal değeri de 316'dır, yani sayısal hesaplarla bu ismin karşılığı 'tükürük' kelimesidir. Ayrıca kitapta, İsa'nın hahamlık öğrencisi ve ilahi ismin sırlarına vakıf olan bir sihirbaz olduğu yazılmıştır. Vaftiz edilen Yahudiler, İsa hakkında yazılan bu kitaptaki küfürlerden bahsetmekten bile utandıklarını söylemişlerdir. Nigrinus'un, buradan yola çıkarak Yahudilerin çocuklarını Hıristiyan düşmanı olarak yetiştirdiklerini ve bütün Hıristiyanları öldürebilmek için bir Mesih beklediklerini açıkladığı, belirtilir. Bu durumda Nigrinus, Hıristiyan yöneticilere daha fazla Yahudi yerleşiminin kurulmamasını ve topraklarında yaşayan Yahudilerin sınır dışı edilmelerini tavsiye ettiği, ifade edilmiştir. Bunun üzerine onlara yerleşim hakkı tanıyan prensler ve belediyeler de Yahudilere, İsa Mesih ve Hıristiyan inancı hakkında küfür içeren ifadelerden kaçınmaları gerektiğini,

⁸ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 453.

⁹ Yaacov Deutsch, "The Reception History of Ethnographic Literature About the Jews", *Revealing the Secrets of the Jews*, ed. Jonathan Adams, Cordelia Heb (Boston: De Gruyter, 2017), 206.

aksi halde ağır cezalara çarptırılacaklarını açıkça belirtmiştir. Yahudi savunucuları ise kendi ifadelerinde, Hıristiyanlık için tehlike arz eden ibarelerin bulunmadığını iddia etmiştir.¹⁰ Burada dikkat edilmesi gereken nokta, Yahudilerin alay konusunda, İsa Mesih'in tanrı olduğunu inkâr etmeleri ve onun sadece bir insan olduğunu savunmalarının yanı sıra Hıristiyanların bir insana tanrılık bahşederek tapınmalarını, alaycı bir şekilde ifade etmeleridir. Hıristiyanlar da en temel inançları hakkındaki bu alayları kabul etmemiş ve Yahudi küfrü olarak değerlendirmişlerdir.¹¹ Bunun üzerine Hıristiyanlar, Yahudilerin İsa Mesih ile alay etmeleri sebebiyle ağır bir şekilde cezalandırılmalarının kendileri için şart olduğunu söylemişlerdir. Hatta Tanrı tarafından gelecek kudretli bir cezalandırmanın, böylesine tarifsiz bir kötülüğü yok edeceğine inanmışlardır. Çünkü Hıristiyanlara göre Yahudiler, Tanrı'nın düşmanlarıdır ve bu düşmanlığın öcünün alınması gerekir.¹²

Yahudiler'in ise Hıristiyanlara karşı içten içe gizledikleri direniş stratejilerinin (*Toldot Yeshu* gibi kitapların) ortaya çıkmasını kısmen de olsa kabul etmeye tahammül edemedikleri belirtilir. Yahudiler, Hıristiyan karşıtı mesajlarını gizlemek zorunda kalmışlardır. Bu polemikler üzerine 18 Aralık 1509'da Jews of Worms düzenlenmiştir. Toplantıda Hıristiyanlığa hakaret içeren Yahudi kitaplarının toplatılması kararı alınmıştır. Yahudilikten Hıristiyanlığa geçmiş olan Johannes Pfefferkorn (1469-1521), toplatılacak olan kitapların listesini yapmıştır. Ancak bu kitapların gerçek olup olmadığını, Yahudilerin el yazma kitapları aceleyle yok edip etmediklerini ya da saklayıp saklamadıklarını bilmenin mümkün olmadığını belirtmiştir.¹³ El yazmaları arasında Yom Tov Lipmann Muhlhausen'in (ö.1420) *Sefer ha-Nizzahon* adlı eseri en meşhur olanlardan biridir ve bu eseri saklamak zorunda kaldıkları belirtilir.¹⁴ *Nizzahon* adlı eser, Hıristiyan karşıtı polemik derlemesi olarak bilinir. Bu derlemenin, *Toldot Yeshu*'ya benzer bir şekilde Hıristiyan düşmanlığını ifade eden yazılar içerdiği açıklanmıştır.¹⁵

Luther'in de Yahudilerin, Hıristiyanlara ve Mesih'e karşı hakaret dolu ifadeler içeren yazılara sahip olduklarını söylediği, belirtilmiştir. Yahudi savunucusu ve sözcüsü Josel von Rosheim (Rosheim-li Josel, 1480-1554)

¹⁰ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 454.

¹¹ George Huntston Williams, *The Radical Reformation* (Missouri: Truman State University Press, 1992), 460.

¹² Thomas Müntzer, "Sermon Before The Princes", *Spiritual and Anabaptist Writers*, ed. George H. Williams, Angel M. Mergal (Kentucky: The Westminster Press, 1957), 48.

¹³ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 456.

¹⁴ Elisheva Carlebach, "Mülhausen Yom Tov Lipmann", *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, ed. G. David Hundert (NewHaven: Yale Univ. Press, 2008), 1210.

¹⁵ Elisheva Carlebach, "The Sabbatian Posture of German Jewry", *Jerusalem Studies in Jewish Thought* 2 (2001), pp.1-29, 1.

1543'te, bu suçlamaların asılsız olduğunu açıklamıştır. Ayrıca Wolfgang Capito'nun (1478-1541), İstanbul'dan bir paket kitap geldiğini ve bu kitaplarda Mesih'e hakaret ifadelerinin bulunduğunu kendisine söylediğini, beyan etmiştir. Bin beş yüzyıl önce bu kitapları yazan kişiler yüzünden suçlanmaları gerektiğini ileri sürmüştür.¹⁶ Josel'in, bu konuda Margaritha'nın Luther ile birlikte ittifak kurduğunu iddia ettiği, açıklanır. Bu ittifakın, doğru olsa bile, ancak mektup yoluyla bir ittifak olabileceği ifade edilir. Çünkü bu iki adamın, hiçbir zaman karşılaşmadığı belirtilir.¹⁷

Josel savunmasında, Yahudi yerleşimine izin vermenin Hıristiyanlığa aykırı olmadığını ve açıkça Hıristiyanlığa küfreden herhangi bir materyalin, Yahudilerin kültürü olmadığını açıklamıştır. Hıristiyanlığa hakaret içeren *Toldot Yeshu* adlı kitaba da Yahudiler arasında hiç rastlamadığını, sadece bir kere Hıristiyan bir alimin kütüphanesinde gördüğünü söylemiştir. Josel'in bu savunması, 'hikâyenin tamamını anlatmadığı', şeklinde yorumlanmıştır. Çünkü Josel, *Sefer ha-Miknah* adlı el yazmasına, *Toldot Yeshu*'dan birkaç bölüm eklemiş ve Alman topraklarında bulunmamasına rağmen kitabı kopyaladığını yazmıştır. Yani Josel'in bu kitabı gelecek nesillere aktarılması için koruduğu belirtilmiştir.

Orta çağ boyunca Hıristiyan polemikçiler tarafından atıfta bulunulan *Toldot Yeshu*, modern dönemin başlarında Alman topraklarındaki Hıristiyan bilim adamlarının erişebildiği bir eser olarak bilinir. 16. yüzyılın başlarında da Sebastian Münster (1488-1552) ve Yahudi savunucusu ve İbrani dil bilgini Alman Johannes Reuchlin (1455-1522), kitabın kopyalarını elde etmişlerdir. Alman kökenli Hıristiyan İbrani dil bilgini Johann Christoph Wolf (1683-1739) da Yahudilerin *Toldot Yeshu*'yu imha ettiklerini ve dindaşlarının okumasını engellediklerini yazmıştır. Her ne kadar Yahudiler arasında, *Toldot Yeshu*'nun gizlenmesine dair verilen talimat olsa da kitap gizlenememiştir. Mesela, Sabatay Sevi'nin (1626-1676) Yidiş kroniğini yazmasıyla tanınan kâtip Leyb ben Oyzer (ö.1727), *Toldot Yeshu*'nun kısaltılmış versiyonu olan *Gezeries Yeshu ha-Notzri* adlı eseri, kendi derlemesi olan *Ma'asim Nora'im* adlı eserinin giriş kısmına eklemiştir. Yani Aşkenazlar bu kitabı kopyalayıp gelecek nesillere aktarmışlardır. Bu durum, Aşkenaz kültüründe Hıristiyanlık karşıtı görüşlerin mevcudiyetinin açık delili olarak gösterilir.¹⁸

Kısacası *Toldot Yeshu*'nun, İsa Mesih ve Meryem ile birlikte on iki

¹⁶ Stephen G. Burnett, *Christian Hebraism in the Reformation Era 1500-1660* (Boston: Brill, 2012), 209.

¹⁷ Stephen G. Burnett, "Luther's Chief Witness: Anthonius Margaritha's Der Gantz Jüdisch Glaub 1530-1531", *Revealing the Secrets of the Jews* (Boston: De Gruyter, 2017), 183.

¹⁸ B. T. Wallet, *Early Yiddish Histography in the Northern Netherlands* (Amsterdam: University of Amsterdam, Amsterdam Institute for Humanities Research, PhD, 2012), 59-60.

havariyi, Hıristiyanları ve Hıristiyan kanunlarını aşağıladığı belirtilir. *Toldot Yeshu* ve *Nizzahon* adlı iki kitap, Hıristiyanları ve inançlarını aşağılayan en ünlü kitaplardır. Reuchlin de her iki kitabı polemik olarak değerlendirmiş ve imha edilmelerini onaylamıştır. Bu ikisiyle birlikte daha fazla kitabın mevcut olduğu ileri sürülmüştür.¹⁹

Sonuçta Yahudiler, Hıristiyanlığı rencide edici birçok kitabın olduğunu ancak bunlara saygı duymadıklarını ve uydurma kabul ettiklerini söylemişlerdir. *Toldot Yeshu* ve *Nizzahon*'un varlığını kabul etmekle birlikte, uydurma olarak gördüklerini açıkladıkları, belirtilir. Bu eserlerin bütün Yahudilerin görüşlerini ifade etmediğini, sadece bu eserleri yazan kişilerin görüşleri olduklarını ileri sürmüşlerdir. Hatta bu eserlerin yok edilmeleri ve sahiplerinin de cezalandırılmalarının gerektiğini, bildirmişlerdir.²⁰

2. Yahudileri Hıristiyanlaştırma Çabaları

Orta çağın sonunda, Alman topraklarında Yahudilerin din değiştirmesini sağlamaya yönelik merkezi bir girişim olmamıştır. Yahudiler ve Hıristiyanlar arasındaki misyonerlik karşılaşmaları, düzensiz ve dağınık kalmıştır. Bölgesel yöneticiler zaman zaman polemiklere izin vermiştir. Ancak Almanlar, genellikle Fransa, İberya ve Roma'daki gibi tartışmaları yürütecek birleşik bir devlet kilisesi mekanizmasına sahip olmamıştır. 15. yüzyılın son çeyreğinde, Salamanca'da eğitim görmüş bir Dominiken olan Petrus Nigri (Peter Schwarz, 1434-1483), İspanyol din adamlarının etkileyici sayıda Yahudi'yi vaftiz etmek için kullandıkları yöntemleri, Alman topraklarına ithal etmeyi istemiştir. Alman Yahudilerini kendisiyle münazara yapması için zorlamıştır. Yahudilere İbranice ve Yidiş dilinde vaaz vermeye ve hatta onlarla polemığe girmeye de hazır olmuştur. Ancak Yahudilerden tartışmaya istekli kimse bulamamıştır.²¹

Yahudilerden hiçbir bilgin, onunla tartışmak istememiş ve ona karşı çıkmak istemediklerine dair mektup yazmışlardır. Nigri, Regensburg, Frankfurt, Worms ve Nürnberg'de tartışma düzenlemekte başarısız olmuştur. Dominiken meslektaşlarının İspanya'daki başarısının aksine Nigri'nin hayal kırıklığı, onun gayret eksikliğinden değil, Yahudilere yönelik sürekli ve güçlü bir devlet destekli politikanın var olması ile Alman siyasi yapısının farklılığından kaynaklanmıştır.²² Çünkü Almanya, Branderburg, Hessen ve Saksonya olmak

¹⁹Daniel O'Callaghan, *The Preservation of Jewish Religious Books in Sixteenth-Century Germany: Johannes Reuchlin's Augenspiegel* (Boston: Brill, 2013), 125,179.

²⁰ Jonathan Adams, Cordelia Heb, "Jewish Life and Books under Scrutiny: Ethnography, Polemics, and Converts", *Revealing the Secrets of the Jews*, ed. Jonathan Adams, Cordelia Heb (Boston: De Gruyter, 2017), 11-12.

²¹ O'Callaghan, *The Preservation of Jewish Religious Books in Sixteenth-Century Germany*, 131.

²² Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 460.

üzere üç büyük ve bunlara bağlı olan üç yüz küçük bölgeye ayrılmıştır. Yani siyasi açıdan merkezi bir otorite bulunmamaktadır.²³

Yahudi-Hıristiyan ilişkileri konusunda, Alman topraklarında başarısızlıkla sonuçlanan bir başka örnek de Anthonius Margaritha'dır. Margaritha, Yahudilikten dönmüş ve Yahudilerin ihanetini ve yıkıcı ritüellerini ifşa eden bir kitap yayınlamıştır. Margaritha'nın, Yahudilerin Mesih'e karşı nefret beslediklerini, yaşamlarını ve doktrinlerini bu nefretle idame ettirdiklerini doğruladığı, belirtilir.²⁴ Hıristiyanlar da yüzyıllar boyunca Yahudileri ritüel cinayetleri için suçlamışlardır. Bununla ilgili 16. yüzyılda meydana gelen bir olay söz konusudur. Olay, Eichstatt yakınlarındaki Sappanfeld köyünde, üç yaşında bir çocuğun kaybolduktan üç hafta sonra ormanda cesedinin bulunmasıdır. Halk, Yahudilerin ritüel sırasında bebekleri öldürdüğüne inandığından dolayı, Yahudilerden hemen şüphelenmiştir. Eichstatt piskoposu soruşturma yapmıştır. Yahudiler de suçlamaları reddeden bir kitapçık sunmuştur. Piskopos bu kitapçığı, Ingolstadt Üniversitesinden Johann Eck'e (1486-1543) göndermiştir. Eck de Yahudiler hakkında ileri sürülen suçlamaların doğru olduğuna karar vermiştir. Bu suçlamalara göre Yahudiler, kuyuları zehirliyor, günlük dualarında Hıristiyanlara lanet okuyor, ev sahibine saygısızlık ediyor, kara büyü yapıyor ve hahamlarını mesh etmek için Hıristiyan kanına ihtiyaç duyuyordu.²⁵ Ancak Hıristiyan çocuklarının ritüel için öldürüldüğüne dair kesin kanıt bulunamamıştır. Margaritha da yayınladığı kitapta, Şabat kuralları, hahamların ofisi, yiyecek, giyecek gibi konuları yazmış ancak ritüel cinayetlerden hiç bahsetmemiştir. Yahudilerin lanetli ve tefeci olduklarını ancak buldukları ortama asimile oldukları zaman mutlu olacaklarını yazmıştır. Bunun üzerine Josel, kitapta yazılanlara itiraz etmiş ve kitabın yasaklanmasını istemiştir. İtiraz sonucu Hessen Eyaleti, Yahudilerin Hıristiyan vaazlarına katılmalarını şart koşmuş ve Hıristiyanlık karşıtı propaganda yapmalarını yasaklamıştır. Vaaz dinlemek ise pek etkili bir çözüm olmamıştır. Çünkü Yahudiler, ileri Almancayı anlamamışlardır. Bununla birlikte Yahudiler, grup halinde, çocuklarına bakacak kimsenin olmadığı iddiasıyla vaazlardan kaçmışlardır.²⁶

V. Charles (1500-1558) da Margaritha'dan bir tartışma/münazara

²³ Murat Kaya, "Protestan Reformunun Almanya'da Ortaya Çıkış Süreci", *Anasay* 11 (2020), 172.

²⁴ Kaufmann, "Luther and the Jews", 93-94.

²⁵ Eichstatt şehrinde Yahudilerin cadılıkla ve büyücülükle uğraştıklarına dair iddialar mevcuttur. Şehrin halkının da Şabat günü yemekte tavuk, tavşan ve kızarmış çocuk ikram edildiğine dair iddiaların olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Jonathan B. Durrant, *Witchcraft, Gender and Society in Early Modern Germany* (Boston: Brill, 2007).

²⁶ Owen Chadwick, *The Early Reformation on the Continent* (NewYork: Clarendon Press, 2001), 401.

düzenlemesini istemiştir. Josel'e de Margaritha'nın suçlamalarına karşı Yahudileri savunmasını emretmiştir. Tartışma, 1530'da Augsburg şehrinde İmparatorluk Diyeti adıyla seçkin bir dinleyici önünde gerçekleşmiştir. Ancak başka bir Yahudi'nin katılması için zorlanılmamış ve hiçbir ilahiyatçı, dini iddiaları desteklemek için kanıt sunmamıştır. Sonuçta, Margaritha tartışmayı kaybetmiş, tutuklanmış ve şehirden kovulmuştur. Bu tartışma, Yahudi inancının doğruluğu ya da Hıristiyanlığın üstünlüğü üzerine, orta çağ tarzı bir tartışma olmamıştır. Daha çok İmparatorun, önceki imparatorların yaptığı gibi, Yahudilere hoşgörü ayrıcalıklarını tanıyıp tanımaması gerektiğine dair, siyasi bir amaç için düzenlenmiştir. Arzu edilen sonuç ise Yahudilerin din değiştirmesi değil, yeni imparatorun Yahudi politikasının netleştirilmesiydi.²⁷ Bu tartışmada ele alınan konular; Yahudilerin Yahudi olmayanlara lanet okumaları, Alenu le-Sabeah duasında, İsa ve din değiştirenlerle alay etmeleri, üzerinedir.²⁸ Alman topraklarındaki bu münferit tartışma örnekleri, çoğunlukla özel ve spontane olmuştur. Din adamları siyasi efendilerine teolojik tavsiyelerde bulunabilir ve kendi inisiyatifleriyle bireysel olarak Yahudileri, din değiştirmeye teşvik edebilirlerdi. Ancak böyle olmamıştır. Çünkü Hıristiyanların, Yahudi yaşamının siyasi ve sosyal koşulları hakkında bilgileri azdı. Bununla birlikte Reform da Yahudilerle doğrudan teolojik iletişimi sağlayamamıştır.²⁹

Hıristiyanlarla Yahudiler arasında daha önceden beri süregelen düşmanlıklar ve reformun sebep olduğu ortam hesaba katılınca 1538 yılı, halk arasında duygu patlamasının yaşandığı bir yıl olmuştur. Bunun üzerine halk, hükümetten bütün Yahudileri sürmesini istemiştir. Reform liderlerinden biri olan Martin Bucer'in (1491-1551), devletin farklı dinlerde de olsa halkını desteklemesi gerektiğini, bazı koşullar altında toplumla uyum içerisinde yaşayabileceklerini söylediği, belirtilmiştir. Onun önerdiği uyum da Yahudilerin, finans ve pazarlama gibi yüksek işlerden menedilmeleri, onlar için sinagog yapılmaması, Hıristiyan vaazlarına katılmaları, taş ustalığı, kömür madenciliği, odunculuk, çöpçülük, kanalizasyon temizleyiciliği gibi el gücü gerektiren işlerde çalışmalarının sağlanması, şeklindedir. Ayrıca Yahudileri sevmenin, Kilise'nin bir görevi olduğunu da ifade etmiştir. Ona göre, Kilise, toplulukların hastalıklarını iyileştirme görevine sahiptir ve bu yüzden Müjde/İncil, Yahudilere sevgiyle vaaz edilmelidir.

Sonuç olarak; Yahudilerin yeni bir sinagog yapmasına izin verilmemiş,

²⁷ Maria Diemling, "Anthonius Margaritha on the Whole Jewish Faith: A Sixteenth-Century Convert from Judaism and his Depiction of the Jewish Religion", *Jewish, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*, ed. Dean P. Bell, Stephen G. Burnett (Boston: Brill, 2006), 305-306.

²⁸ Burnett, "Luther's Chief Witness", 186.

²⁹ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 461.

Hıristiyan vaazlarına katılımları sağlanmış, ancak iş konusunda onlara herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Çünkü finans/ekonomi alanında Yahudilerin tavsiyelerine ve maddi gücüne ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir.³⁰

3. Hıristiyan olan Yahudiler/İbraniler

Reform döneminde, Hıristiyan İbranilerden bazıları, farklı Hıristiyan mezheplerine yönelmiştir. Ancak Hıristiyan İbraniler arasındaki temaslar, diyalog ve iş birliğinden ziyade, rekabetçi ve polemiksel bir eğilim içerisinde olmuştur. Yani, Hıristiyan İbranilerin, yazdıkları kitaplarla kamuoyunda daha çok tanınma amacıyla oldukları, iddia edilmiştir.³¹ Yahudilere/Yahudiliğe karşı Hıristiyan polemikleri ortada iken Yahudiler de polemiklere karşı çeşitli ve düzensiz bir şekilde yanıt vermişlerdir. Ne olursa olsun Yahudiler, Hıristiyanların özellikle kendi dinlerinin hükmünün bittiğini iddia etmelerine karşılık, kendileriyle Tanrı arasındaki antlaşmanın ebedi olduğu konusunda ısrarcı olmuşlardır. Bu da Yahudi inancını daha da sağlamlaştıran bir yapı arz etmiştir. Carlebach'ın aktarımına göre, Josel, *Teselli Mektubu* adlı eserinde *Malaki*'nin 3. bölümünü kanıt gösterir. Buna göre Yahudilerle Tanrı arasındaki antlaşmanın hala yürürlükte olduğudur. “Ben Tanrı'yım değişmem; siz İsrail halkı yok olmadınız” (Mal. 3:6) Josel'e göre bu ifade, başlı başına polemiksel bir yanıtır.³²

Yahudilerin diasporada yaşamaları da polemiksel bir konu olmuştur. Aşkenazlar, sürgünlerinin uzama nedenini, adetlerini ihmal etmelerine bağlamıştır. Hıristiyanlığa geçen, von Carben (1422-1515), Johannes Pfefferkorn ve Anthonius Margaritha,³³ Yahudilerin sürgün konusundaki inançları, ritüelleri ve gelenekleriyle alay etmişler ve Yahudi karşıtı kitaplar yayınlamışlardır. Bu yayınlarında Yahudilerin İsa'ya, Meryem'e ve Hıristiyanlara iftira ettiklerini ve onlarla alay ettiklerini de yazmışlardır.³⁴

³⁰ Martin Greschat, “The Relation Between Church and Civil Community in Bucer's Reforming Work”, *Martin Bucer Reforming Church and Community*, ed. D. F. Wright (Cambridge: Cambridge University Press, 1994), 28; Berndt Hamm, “Tolerance and Heresy: Martin Bucer's Radical New Definition of Christian Fellowship”, *Politics and Reformations: Histories and Reformation*, ed. Christopher Ocker, Michael Printy, Peter Starenco, Peter Wallace (Boston: Brill, 2007), 283-284.

³¹ Burnett, *Christian Hebraism in the Reformation Era 1500-1660*, 50.

³² Carlebach, “Jewish Responses to Christianity”, 462.

³³ Modern dönemin başlarında Almanya'da Hıristiyanlığı kabul eden Yahudiler genellikle ikinci derece din görevlileri sınıfından gelmişlerdir. Margaritha, Güney Almanya'da Rabbilik bir aileden gelmiştir. Yahudi hukuku halaka ve ayinler hakkında iyi bir eğitim almıştı. Carben de hahamdı. Pfefferkorn ise bir kasaptı. Bkz. Ed. Jonathan Adams, Cordelia Heb, *Revealing the Secrets of the Jews* (Boston: De Gruyter, 2017).

³⁴ O'Callaghan, *The Preservation of Jewish Religious Books in Sixteenth-Century Germany*, 53, 132.

Alman Yahudileri, zengin ve çeşitli bir *minhag* literatürüne sahiptir. Çünkü Aşkenazlar, *minhagı* yoğun ve özverili bir şekilde uzun süre boyunca geliştirmişlerdir. Bu da Yahudi kültürünün ayırt edici özelliklerinden biri haline gelmiştir. Yani Yahudilerin çok geniş bir kitap külliyyatına sahip olduğu belirtilir.³⁵ Pfefferkorn'un görüşü ise hükümetlerin Eski Ahit dışındaki bütün İbranice kitapların toplatılıp yakılması, gerektiğidir. Ona göre Yahudi toplumu, Hıristiyanlığa asimile olmadıkça refahı bulamaz. Reuchlin ise kitapların toplatılmasına karşı çıkmıştır.³⁶ Pfefferkorn, Yahudilerin Hıristiyan inancını kabul etmemelerinin ana sebebinin Talmud olduğunu iddia etmiştir. İmparator I. Maximilian, Pfefferkorn'a, Tevrat ve Peygamberler dışındaki bütün kitapları tedavülden kaldırma görevini vermiştir.³⁷ Pfefferkorn da bütün İbranice kitapların, Hıristiyan inancı için büyük tehlike oluşturduğu iddiasında ısrar etmiştir. Bunun üzerine Reuchlin, Hıristiyan inancına açıkça düşmanlık içeren ifadeler olmadıkça İbranice kitapların korunmasını istemiştir. Bu mesele, Köln üniversitesinde tartışılırken papalık mahkemesiyle karara bağlanmıştır. Karara göre, Reuchlin kaybetmiş ve para cezasına çarptırılmıştır. Ancak bu dava sonucunda, Reuchlin'in savunması ve onu birtakım hümanistlerin desteklemesiyle birlikte, yapılan yazışmaların neticesinde bir dizi mektup koleksiyonu ortaya çıkmış ve Reuchlin, Yahudi savunucusu olarak ün kazanmıştır.³⁸

Carben, Pfefferkorn ve Margaritha, Hıristiyanlığa geçenler için yeni rollerin ve faaliyet alanlarının oluşturulmasında öncülük etmişlerdir. Bununla birlikte imparatorluk içindeki Yahudi politikasının şekillenmesinde büyük rol oynamışlardır. Ayrıca modern dönemin başlarında, Hıristiyan din adamlarına ve politikacılara, Yahudiler/Yahudilik hakkında çarpıtılmış bir imaj sundukları da ileri sürülür. Carben ve Pfefferkorn, reformdan on yıl önce din değiştirmiş olsalar da bazı Protestan düşüncelerini desteklemişlerdir. Protestanlık, Yahudilikten Hıristiyanlığa geçenler için önemli bir yer teşkil etmiştir. Bunda Luther'in reformun ilk yıllarında, Yahudilerin kitleler halinde din değiştirmesine umut bağlaması da etkili olmuştur.³⁹

Luther ve diğer reformcular, evanjelik hareket ile Yahudilerin

³⁵ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 463.

³⁶ Smith Preserved, *The Age of the Reformation* (New York: Henry Holt Company, 1920), 33; O'Callaghan, *The Preservation of Jewish Religious Books in Sixteenth-Century Germany*, 2.

³⁷ Piero Capelli, "Jewish Converts in Jewish Christian Intellectual Polemics in the Middle Ages", *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages Quotidian Jewish Christian Contacts*, ed. Ephraim Shoham Steiner (Turnhout, Belgium: Brepols, 2016), 71.

³⁸ Erika Rummel, *The Confessionalization of Humanism in Reformation Germany* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 12.

³⁹ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 464.

Hıristiyanlığa geçeceğini ummuştur.⁴⁰ Luther, Yahudilere hoşgörülü bir şekilde davranılırsa, birçoğunun Hıristiyan olacağını ileri sürmüştür. Ancak sonunda, onların kitleler halinde din değiştirmeyeceğini söylemiştir.⁴¹ Pratikte Yahudilere yönelik misyon, reformun ilk yıllarında Protestan gündeminin büyük ölçüde ihmal edilmiş bir unsuru olarak kalmıştır. Bununla birlikte bazı Protestan prensler, Yahudilerin din değiştirmesini sağlamak için zorlayıcı tedbirleri teşvik etmiştir. Ancak çoğu Protestan, zorunlu din değiştirme vaazlarını ve zorla vaftize başvurulmasını eleştirmiştir. Yahudiler, para cezaları ve diğer cezalar yoluyla vaazlarda hazır bulunmaya zorlansalar bile, onların din değiştirme misyonu başarılı olamamıştır. Bunun üzerine Roma misyonerlik taktikleri eleştirilmiştir. Reformun sunduğu Hıristiyanlık çeşitliliği ise daha serbest bir ortam oluşturmuştur. Reform, Katolik ayinlerin, azizlerin ve ikonoların merkezîliğini desteklemeyenler için alternatif seçimler sunmuştur. Hatta 18. yüzyıla gelindiğinde Yahudiler, Hıristiyanlar için daha kendi aralarında doğru yolu bulamadıkları ve inançları noktasında neye inanacaklarını da kesin belirlemedikleri hakkında eleştiride bulunmuşlardır. Roma Katolikliği hakkında önemsiz inanç, Luther'in dini içinse yeni inanç, şeklinde bahsetmişlerdir. Çünkü din değiştirenlerden Şalome ben Şalomon, daha önceleri resimlere tapınımını eleştirmiş ve bütün Hıristiyanların papist olduğunu zannettiğini, beyan etmiştir. Reformun ise kendisine olumlu açıdan yeni seçenekler sunduğunu söylemiştir. Bunun aksine, eski adı Joseph Marcus yeni adı Lotharius Franz Fried, önünde çok fazla seçenek olduğundan gerçek Hıristiyanlığın hangisi olduğu noktasında, kafasının karıştığını belirtmiştir.⁴² Çünkü 18. yüzyıla gelindiğinde Fransa, İngiltere ve İskoçya, Reform Kiliselerinin doktrinleri arasındaki farklılıkları belirlemek için bir çizelgeye ihtiyaç duymuştur. Yahudiler bu durumu da kendi inançlarını bilmek için bile tabloya ihtiyaç duyanların, kendilerini Hıristiyan yapmak istemelerini eleştirmişlerdir. Din değiştirmek isteseler bile, hangi yöne gideceklerini bilemediklerini ileri sürmüşlerdir. Yahudiler, *İlahi Sözün* gerçek yorumuna sahip olmadıkları yönünde eleştirilirken, aynı suçlama şimdi Hıristiyanlar için yapılmıştır.

Din değiştiren Yahudilerin küçük ama önemli bir kısmı, din değiştirdikten sonra da mezhep değiştirmişlerdir. Yani Katoliklikten Protestanlığa geçenler gibi. Bunun üzerine Hıristiyan olup, mezhep değiştirenler de dönme olarak görülmüştür. Bu durum, diğer Yahudiler için de aynı

⁴⁰ Scott Hendrix, "Luther", *Reformation Theology* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 55.

⁴¹ Martin Luther, *The Jews and Their Lies* (California: Christian Nationalist Crusade, 1948), 9.

⁴² Elisheva Carlebach, "The Last Deceit: Failed Messiahs and Jewish Conversion in Early Modern German Lands", *Millenarianism and Messianism in Early Modern European Culture* (Dordrecht: Kluwer, 2001), 133.

potansiyeye sahip oldukları yönünde, genelleme yapılmasına neden olmuştur. Bu genellemeyle maksat, onların güvenilirmez olduklarını ifade etmektir. Bununla da kalınmamış, mezhepten mezhebe geçenlerin tekrar Yahudiliğe dönebilecekleri yönünde korku oluşturmuştur. Bu şekilde durumlar daha da karmaşık hale gelmiştir. Bunun üzerine bazı Hıristiyan misyonerler, Yahudilerin hiçbir zaman din değiştirmiş olarak kabul edilmeyeceğinden endişe duymuştur. Zorlukla kazanılan din değiştirenlerin, rakip mezhebe geçişini izlemenin oluşturduğu sıkıntı, Yahudiliğe geri dönüşlerin neden olduğu kadar sıkıntı üretmiştir. Mesela, din değiştiren Johannes Isaac ve oğlu Stephan, reformun din değiştirenlerin hayatlarına ve kaderlerine getirdiği karmaşıklığa bir örnek teşkil eder. Her biri birden fazla mezhep değiştirmiştir. Johannes, oğlu dört yaşında iken 1546'da Yahudilikten Luterciliğe geçmiştir. Hatta Luther'in ölümü üzerine onun yasını tuttuğunu gösteren *Zionide* adlı bir ağıt yazdığı belirtilir. Bundan iki yıl sonra Hessen'deki siyasi durum değişince, Hessen Landgrave'i artık onun koruyucusu olarak hizmet edememiştir. Bu durumda Katolikler, Johannes'in kendilerine yararı dokunabileceği için Brabant'taki Louvain (Katolik) Üniversitesinde İbranice öğretmeni olarak görev yapmasını istemişler, o da bu görevi kabul etmiştir (Katolik olmuştur). 1551'de Johannes bu üniversiteden ayrılıp, Köln'de İbranice profesörlüğü yapmaya başlayınca, inanç konusunda istikrarsız olduğu yönünde eleştirilere maruz kalmıştır. Oğlu Stephen da babasının sadece iki yıllık din değiştiren biri olduğu ve mezhepler arasındaki farklılıkları anlamadığı, şeklinde bir savunma yapmıştır. Ancak Johannes'in her hareketi takip edilmiştir. Mesela, Johannes'in komünyon sırasında sunağa sırtını dönerek alay ettiği ve böylece ev sahibini aşağıladığı yönünde, onun hakkında şikâyetle bulunulmuştur. Bütün bunlar üzerine Johannes de Protestanlıktan Katolikliğe döndüğü için pişman olmuştur. Johannes, 1577'de öldüğünde, Johannes'in oğlu ve nesilden nesle soyu takibat altına alınmıştır. Cizvit hocalar, Stephen'ı Protestanlığa karşı polemikçi olarak yetiştirmek için hazırlamışlardır. Ancak Stephen'ın mezhepleri birbirinden ayıran konu olan ikonolara ve azizlere tapınma karşıtı düşünceleri oluşmuş ve seremonileri de buna göre sunmaya başlamıştır. Bunun üzerine Katolik hiyerarşisi, onun vaaz görevinden alınmasını ve Köln'den kovulmasını istemişlerdir. Böylece Stephen, Protestan olmuş ve rahiplik görevini terk etmiştir.

Stephen, Katoliklik, misyonerlik ve polemik konusunda profesyonel eğitim almıştı. Ancak Katolikler, onun bu profesyonelliğini tamamen Yahudi olarak doğmasına bağlamışlardır. Bununla da kalmamışlar, Stephen'ın vaazını şeytan vaazı ve kendisini kötü vaftiz edilmiş Yahudi olarak tanımlamışlardır. Stephen, Köln'deki Cizvitleri bundan dolayı asla affetmemiştir. Onlar da Stephen'ı, sahte Hıristiyan olmuş bir Yahudi olarak anmışlardır. Yahudilikten

Hıristiyanlığa geçenler, mezhep değiştirdiklerinde, genellikle başarısız ya da din değiştirmiş kişiler olarak görülmüşlerdir. Bu kişilerse bir mezhepten diğerine geçmelerini, ‘ilkinde gerçek yerlerini bulamadıkları’ şeklinde savunmuşlardır. Her mezhepte bir defa olmak üzere, bir mezhepten diğerine geçmeye başlamışlardır. Mezhepler arasındaki rekabet, Yahudilikten din değiştirenlere, daha önceki hiçbir dönemde olmadığı kadar büyük bir hareket alanı ve serbestlik sağlamıştır. Alman topraklarındaki birden fazla resmi mezhebin varlığı da din değiştirenlere fazla seçenek sunmuştur.⁴³

Misyonerlik faaliyetleri nasıl olursa olsun bütün kanıtlar, Yahudilerin aile ve cemaat üyelerinin çoğunluğunun Hıristiyanlığa ikna edilmek istemediklerini göstermiştir. Hıristiyanlığa geçen Yahudiler hiçbir zaman aileleriyle ilişkilerini kesmemiştir. Ancak sosyal bakımdan uzaklaşmalar da olmuştur. Yahudilerin elçileri ve aile üyeleri, din değiştirenleri takip etmiş ve onlara elçiler göndermişlerdir.⁴⁴ Onları tekrar Yahudiliğe döndürmek için ikna etme, rüşvet verme ve tehdit etme yollarını kullanmışlardır. Mesela, Johann Adam Gottfried, din değiştireceğini söylediğinde akrabaları tarafından takip edilmiş ve Hıristiyanların bulunduğu ortamda sadece onun anlayabileceği şifreli bir şekilde, tek Tanrı’yı düşünmesi ve üçlemeyi reddetmesi söylenmiştir. Aynı şekilde Joseph Guggenheim da din değiştireceğini söylediği zaman, erkek kardeşi ve kayın biraderi tarafından uzaklaştırılmıştır. Buradaki problem, din değiştirenlerin vaftiz edildikten sonra bile Hıristiyan toplumu tarafından reddedilmeleri ve Yahudi çevrelerle devam eden bağlantılarıdır. Bu sorun, din değiştirenlerin kararlarını tekrar gözden geçirmelerine neden olmuştur. Din değiştirenler, Yahudiliğe geri dönmeleri halinde sapkınlık suçundan yargılanabilecekleri sebebiyle, Alman topraklarını terk etmek zorunda kalmışlardır. Bazıları Osmanlı İmparatorluğuna gitmiştir. 17. yüzyıl boyunca da Amsterdam, pişmanlık duyan din değiştirenler için merkez haline gelmiştir.⁴⁵

Yahudilerin topluca Hıristiyanlaştırılması başarılı olmasa da görüldüğü üzere Hıristiyan olan Yahudiler mevcut olmuştur. Ancak vaftiz olan Yahudilere de pek güven duyulmamıştır. Bu sebeple Engizisyoncular, Yahudileri Hıristiyanlaştırma noktasında, onların inanç ve geleneklerine geri dönme ihtimallerini göz önünde bulundurmuşlardır. Bu sebeple, Hıristiyan olan Yahudiler için birtakım kurallar belirlemişlerdir. Hıristiyanlığa geçtiği halde Yahudi kurallarını uygulayanlar için *sapkın* ifadesini kullanmışlar ve onlar için bir *İnanç Fermanı* yayınlamışlardır. Bu fermana göre; vaftiz edilmiş bir Yahudi

⁴³ Carlebach, “Jewish Responses to Christianity”, 468-469.

⁴⁴ Jan Hendryk de Boer, “Pefefferkorn’s Books or the Most Rational Man in the World”, *Revealing the Secrets of the Jews*, ed. Jonathan Adams (Boston: De Gruyter, 2017), 92-93.

⁴⁵ Carlebach, “Jewish Responses to Christianity”, 470.

hâlâ Mesih bekliyorsa, Musa'nın diyet yasalarına uyuyorsa, Şabat kurallarını yerine getiriyorsa, herhangi bir Yahudi kutsal gününü kutluyorsa, çocuklarından birini sünnet ettiriyorsa, çocuklarına İbrani ismi veriyorsa, ölürken yüzünü duvara çeviriyorsa ve buna benzer bir sürü Yahudi inançlarını uyguluyorsa, derhal engizisyona ihbar edilmelidir. Arkadaş, akraba gibi herhangi biri bu suçları bildiği halde saklarsa da suçlu kabul edilmiştir. Ceza olarak da aforoz ve lanetleme belirlenmiştir. Ancak kişi pişman olup da suçunu itiraf ederse, para cezasına çarptırılacaktır. Sonuçta, Yahudileri Hıristiyanlaştırma çalışmaları bu şekilde seyir etmiştir.⁴⁶

4. Mesih Beklentisi ve Yahudilerin Son durumu

Mesih beklentisi, Yahudi eskatolojisini oluşturan en önemli inançlardan biridir. Gelecek olan Mesih'in diasporada yaşayan Yahudileri kurtarıp, onların Filistin topraklarına dönmelerini sağlayacağına⁴⁷ ve böylece, Yahve'nin Kudüs'ü Yahudilere geri vereceğine inanılmıştır. Bu inanç, Yahudilerin umutlarını canlı tutmalarını sağlamıştır.⁴⁸ Kudüs'te mabedin tekrar inşa edilmesiyle birlikte, Mesih çağının başlayacağı⁴⁹ ve nihayetinde Tanrının Krallığının kurulacağı kabul edilmiştir.⁵⁰ Bu sebeple geleneksel Yahudi liturjisi baştan sona Mesih'in gelişine duyulan özlem üzerine kuruludur. Bu bağlamda Mesih'in gelişi, Davut hanedanının da yeniden kurulması anlamına gelmektedir.⁵¹ Bu sebeple, Yahudilerin merkezi inançlarını Mesih oluşturmaktadır. Buna rağmen Yahudiler, şimdiye kadar Mesih'in gelmeyişi de kendi günahlarına bağlamışlardır.⁵² Buna karşılık Reuchlin de Yahudi halkının, İsa'yı öldürmesi ve onun Mesih olduğunu inkâr etmesi sebebiyle acı çektikleri görüşünü, savunmuştur.⁵³ Geleneksel tarzdaki mesihçi hareket beklentisi, Yahudilikte hiçbir zaman yok olmamıştır. Sefaradlar kendilerini Müslümanların elinden kurtarmak için yakın zamanda gelecek olan Mesih'i beklemişlerdir. Aşkenazlar ise yüzyıllardır süren baskıyla, buldukları bölgelerde pasif teslimiyet göstermişlerdir. Ne olursa olsun Avrupa'daki sınır

⁴⁶ Will Durant, *The Reformation* (NewYork: Simon and Schuster, 1957), 243.

⁴⁷ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İSAM, 2012), 150-151.

⁴⁸ Eldar Hasanoğlu, "Yahudilikte Kudüs Algısı", *Geçmişten Günümüze Kudüs* (İstanbul, Ümraniye Belediyesi, 2019), 17.

⁴⁹ Mustafa Yiğitoğlu, "Yahudilerin Tapınak Siyaseti ve Semavi Mabel", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 49.

⁵⁰ Fuat Aydın, "Yahudiler/Yahudilik Açısından Kudüs", *Eskiye* 37 (Kış 2018), 119.

⁵¹ Ira Robinson, "Messianic Prayer Vigils in Jerusalem in the Early Sixteenth Century", *The Jewish Quarterly Review* 72/1 (Temmuz 1981), pp. 32-42, 32.

⁵² Burnett, "Luther's Chief Witness", 190.

⁵³ Erika Rummel, "Humanists, Jews, and Judaism", *Jews, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*, ed. Dean P. Bell, Stephen G. Burnett (Boston: Brill, 2006), 20.

dışı edilme cezaları, Yahudiler açısından Mesih çağının gelişinin habercisi olarak yorumlanmıştır.⁵⁴

Reform hareketi, Yahudiler için bir dış gelişmedir. Bu dönemde, Yahudi polemikçilerinin Hıristiyanlığa hakaret ediyor görüntüsü vermeden, Yahudiliği savunmak için mücadele ettikleri ileri sürülür. 18. yüzyıla kadar sayıları az da olsa Yahudilikten Hıristiyanlığa geçenler, kültürel ve dini arabulucular olarak hizmet etmiştir. Ayrıca Hıristiyanlık içindeki hararetli rekabetten de faydalanmışlardır. Ancak Yahudi mesihçi hareketlerinin ortaya çıkması daha da karmaşık bir ortam oluşturmuş ve kıyametin kopmasının yakın olduğuna dair bir inancın yayılmasını sağlamıştır.⁵⁵ Bununla birlikte Yahudilikten Hıristiyanlığa geçenler, Yahudi Mesih beklentisiyle ve Yahudilerin Mesih beklentisi için teselli buldukları pasajlarla ‘yaldızlı maymun’ gibi ifadeler kullanarak alay etmiş ve polemik oluşturmuşlardır.⁵⁶ Yahudilere göre Mesih hala gelmemiştir. Ancak Hıristiyanlar, Mesih’in İsa’nın kişiliğinde zaten geldiğini savunmuşlardır. İki inanç arasındaki zıtlık, polemiklerle devam etmiştir. Hıristiyan misyonerler, Rabbinik kaynaklarla iddialarını kanıtlayabileceklerini ileri sürmüşlerdir. Bu iddialara göre Yahudiler, İsa Mesih’e inandıkları takdirde kendi dinlerini terk etmeleri ve Hıristiyan Kilisesi’nin bir parçası olmaları gerektiği için inanmamayı tercih etmişlerdir.⁵⁷ Buna ek olarak Yahudilerin, Hıristiyan inancının gerçeğini göremediklerini savunmuşlardır. Hatta birçok bilgili Yahudi’nin, Hıristiyanların haklı olduğunu kabul ettiğini ancak (birçok tarihi Yahudi kralının da öldürülme korkusu yaşadığı gibi) daha az eğitilmiş Yahudilerin onları öldüreceklerinden emin oldukları için din değiştirmeye cesaret edemediklerini ileri sürmüşlerdir. Daha az eğitilmiş Yahudilerin ise Hıristiyanlığın yoksulluk sevgisine ters düşen açgözlülükleri, Hıristiyanlardan nefret eder bir şekilde yetiştirilmeleri, Kutsal Roma İmparatorluğunun yıkılması için her gün sinagoglarda dua etmeleri ve Hıristiyan inançlarını anlamada yetersizlikleri sebebiyle din değiştirmedikleri, iddia edilmiştir.⁵⁸

Reform ile gizlenen Tanrı’nın Sözü’nün/İncil’in, açık bir şekilde yeniden keşfedildiğine inanılmıştır. Yani Kutsal Kitabın yeniden canlanması olarak evanjelik hareketten bahsedilmiştir.⁵⁹ Bu sebeple Yahudilerin birçoğu, Luther’in

⁵⁴ Edwards, *The Jews in Christian Europe*, 164-165.

⁵⁵ Elisheva Carlebach, “Jews, Christians, and the Endtime in Early Modern Germany”, *Jewish History* 14 (2000), 340.

⁵⁶ Carlebach, “The Sabbatian Posture of German Jewry”, 2.

⁵⁷ O’Callaghan, *The Preservation of Jewish Religious Books in Sixteenth-Century Germany*, 57.

⁵⁸ Cordelia Heb, “Jew Hatred Sells? Anti-Jewish Print Production in the German Dialects”, *Revealing the Secrets of the Jews*, ed. Jonathan Adams, Cordelia Heb (Boston: De Gruyter, 2017), 125.

⁵⁹ Robert W. Scribner, C. Scott Dixon, *The German Reformation* (New York: Palgrave Macmillan, 2003), 17.

meydan okumasını ve Batı Hıristiyan Kilisesinde yaşanan bölünmeyi, apokaliptik bir işaret olarak yorumlamıştır. Ancak bu yorum, olayların merkezine yaklaştıkça azalmıştır. Reformun içinde olmayan birtakım gözlemciler ise reforma farklı bir önem atfetme eğiliminde olmuşlardır. Mesela, Arlesli Haham Joseph, Protestanların İncil'in bireysel olarak incelenebileceğine vurgu yapmasının ve patristik geleneği yıkmasının yeni bir dini hoşgörü çağına işaret ettiğine inanmıştır. Ancak birkaç önemli istisna dışında Protestan liderler, Yahudi insan hakları konusuna, Katolikler kadar hoşgörüsüz davranmışlardır. Josel de Luther'in Yahudilere karşı suçlamalarından memnun olmamıştır. Bu sebeple Reformcuları da barışçıl ve adil bir dünyanın habercileri olarak asla görmemiştir. Onları Yahudiler için ayrı birer tehdit olarak algıladığı belirtilir.

Josel'in duruşu, bu dönemdeki Alman Yahudiliğinin simgesidir. Neredeyse tüm geleneksel Yahudiler, kadersel olarak inandıkları kurtarıcının geleceğine umut bağlamışlardır. Hıristiyan polemikçiler ise Yahudilerin bu Mesih inançlarıyla alay etmişler ve başarısız Mesih hareketlerini fırsat bilerek polemik oluşturmuşlardır. Karşılıklı polemikler bu şekilde devam etmiştir. Reform döneminde gelişen yerel edebiyat ve polemik yazıları, Yahudi Mesih inancıyla alay eden içeriklerle doludur. Yahudiler ise kader anlayışlarına yapılan bu saldırıdan rahatsız olmuşlardır.⁶⁰ Yahudiler, Mesih'in gelişiyle sadece topraklarına geri dönmeyi değil, putperestlerin Tanrı'nın gazabına uğrayacağına inanmışlardır. Margaritha da Yahudilerin, Mesih'in Yahudi olmayanları/putperestleri ağır bir şekilde cezalandıracağını ve Hıristiyanların mallarının kendilerine teslim edileceğini beklediklerini, tasdiklemiştir.⁶¹

Yahudiler, içinde buldukları durum ne olursa olsun kurtuluşa ereceklerine inanmışlardır. İsa Mesih'e hakaret içeren *Sefer ha-Nizzahon* kitabında, kendilerini teselli edici pasuklar da bulunmaktadır. Bu teselli pasajlarından biri şudur: “ve yine de düşmanlarının topraklarında olduklarında, onları reddetmeyeceğim ve onları tamamen yok etmekten ve onlarla olan antlaşmamı bozmaktan nefret etmeyeceğim, çünkü ben onların Tanrısı Rab'bim (Levililer 26:44).” Ayrıca yıllar sonra meydana gelen Mesihçi hareket Sebatay Sevi'nin başarısız olmasının ardından da bu pasaj, teselli olarak gösterilmiştir.⁶²

Hıristiyanların, Yahudilerin Mesih beklentisiyle alay etmelerinin sebeplerinden biri, Mesih olduğunu ilan eden figürlerin ortaya çıkmasıdır. 16. yüzyılın ilk mesihçi figürü, Aşer ben Meir Lemlein Reutlingen'dir. Lemlein, 1500-1503 yılları arasında, Kuzey İtalya'da Venedik yakınlarındaki Istria'da

⁶⁰ Carlebach, “Jewish Responses to Christianity”, 471.

⁶¹ Burnett, “Luther's Chief Witness”, 191.

⁶² Carlebach, “The Sabbatian Posture of German Jewry”, 1.

ortaya çıkan bir Aşkenaz Yahudisidir.⁶³ Ünlü İtalyan Yahudi Kozmograf Abraham Farissol (1451-1525), Lemlein'in kurtarıcı olmadığını, boş ve kötü bir ruh olduğunu ifade etmiştir. Ancak İtalya'daki tüm diasporanın ona inandığı belirtilir. Lemlein, peygamber olduğunu, halka oruç tutmalarını ve tövbe etmelerini, çünkü kurtuluşun yakın olduğunu söylemiştir. O yüzden Lemlein hareketi, tövbe hareketi olarak da bilinir.⁶⁴

Diğer bir Mesihçi hareket de Solomon Molcho hareketidir. Molcho (1500-1532), 1532'de David Reubeni (1490-1541) ve V. Charles'la görüşmüştür. Bu görüşmede Molcho, Yahudileri, Türklere karşı savaşa dahil etmek için izin istemiştir. Bu seyahati de Alman Yahudileri üzerinde kalıcı ve inandırıcı etki bırakmıştır. Josel, Molcho'yu Mesih olarak kabul etmemiştir. Planından vazgeçmesi için ona bir mektup göndermiştir. İkna edemeyince de Molcho'nun planlarıyla ilişkilendirilmemek için şehri terk etmiştir. Sonuç olarak Molcho, kazığa bağlanarak yakılmıştır.⁶⁵

Aşkenaz vakanüvisler, Molcho'nun mesihçiliğini reddederken, şehitliğini benimsemişlerdir. Bu bir tesadüf değildir. Çünkü 16. yüzyılda, Katolikler ve Protestanlar arasındaki mücadele, yeni bir şehitlik kavramını üretmiştir. Yani dini inancın en yüksek ifadesi olan şehitlik profili, daha da yüceltilmiştir. Şehitlik, Aşkenaz kimliğinin kurucu unsurlarından biri olmuş ve orta çağ Aşkenaz Yahudilerinin torunlarına bıraktığı bir miras olarak yerini almıştır. Kısacası, Molcho'nun Mesih olmasa bile Hıristiyanların Molcho'yu öldürmesi ve Yahudi inançlarıyla alay etmesi, şehitlik kavramına eskisinden daha yüksek bir merteye verilmesini sağlamıştır.⁶⁶

Hıristiyanların Yahudi karşıtlığı geleneğine dayanan ve dini nefret suçlarından mahkûm edilen Yahudilerin idam edilmesi, Yahudiler açısından şehitlik kavramını yüceltmıştır. Böylece dini bağlılığın bir ifadesi olan şehitlik nesilden nesle hatırlatılmıştır. Josel'in de amcaları ve eşinin amcası şehit edilmiştir. Josel, nefret suçundan mahkûm edilen Yahudilerin öldürülmemesi için çabalamıştır. Şehitlerin anısına, onların isimlerini ve yaptıklarını ebedileştirmek için eserler yazmıştır. Josel, işkenceye katlanmaya ve ölümle yüzleşmeye dair talimatlar içeren Aşkenaz geleneğini korumuştur.⁶⁷ Bu eserlerin etkili olmasının sebebi ise Aşkenazların, eğitim, öğretmen, okul ve kitap

⁶³ Robinson, "Messianic Prayer Vigils in Jerusalem in the Early Sixteenth Century", 33.

⁶⁴ Elisheva Carlebach, "Messianism", *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*, ed. G. David Hundert (NewHaven: Yale Univ. Press, 2008), 1160.

⁶⁵ David Reubeni, uzak bir İsrail kabilesinin kralının kardeşi ve elçisidir. 1524'de Roma'da kendini göstermiştir. Ortak düşman ilan ettikleri Türklere karşı savaş açıp Kudüs'ü geri almaya ikna etmek için çabalamıştır. Bkz. Jacob Rader Marcus, Marc Saperstein, *The Jews in Christian Europe* (NewYork: HebrewUnion College Press, 2015), 428, 436-437.

⁶⁶ Robinson, "Messianic Prayer Vigils in Jerusalem in the Early Sixteenth Century", 33.

⁶⁷ Carlebach, "Jewish Responses to Christianity", 478.

konusunda gittikçe kendilerini geliştirmeleridir. Çocukluktan itibaren sistematik bir şekilde eğitime önem verilmiştir. Bu da yazılan eserlerin daha da kıymetli hala gelmesini sağlamıştır. Bu sırada Hıristiyanlar ise Yahudi mesihçi hareketlerini, polemik amaçlı tekrar tekrar kullanmışlardır.⁶⁸

Reformcular arasında, Yahudilere karşı daha ılımlı olanlar mevcuttu ancak her halükârda ılımlı olanlar için bile gereksiz yere Yahudilerle ilişkilendirilmek, stratejik açıdan akıllıca değildi. Çünkü her kesimden reformculara, *Yahudileşme* suçlamaları rutin olarak yöneltmiştir. Katoliklerin Yahudileşme suçlamalarının sebebi ise Nikolsburg şehrinde, Nikolsburg Reformu (Sabbataycılar) olarak adlandırılan bir hareketin faaliyet göstermesidir. *Yahudileşme*, Nikolsburg şehrindeki Anabaptistlerin, Şabat ibadetini zorunlu olarak uyguladıklarına dair iddiaların ortaya atılmasıdır. Aslında Şabatın uygulanıp uygulanmadığına dair kesin bir kanıt da bulunamamıştır. Ancak yaygın Hıristiyan geleneği tarafından bu durum, Yahudileşme olarak kınanan bir uygulama olmuştur. Bu sebeple reformcular sürekli Yahudileşme suçlamalarıyla karşı karşıya kalmışlardır.⁶⁹ Baskılar ne olursa olsun imparatorlukta Yahudi yerleşiminin sürekliliğini sağlamaya çalışan kişiler Josel ve İmparator V. Charles'ın ta kendisidir. Aynı zamanda V. Charles, sapkınlık olarak gördüğü *Yahudileşme*'yi de ortadan kaldırmak istemiştir. V. Charles, Katolik hükümdarlar ve özellikle prensiposlar, her şeyden önce Protestanlardan gelen saldırılara karşı Yahudilerin koruyucuları olmuşlardır. Çünkü Lutherci yöneticiler, Yahudi nüfusa karşı hoşgörülü olmamış ve onların sınır dışı edilmeleri noktasında ısrarcı olmuşlardır.⁷⁰ Yahudileşme suçlamalarının diğer sebebi; ekonomik olmak, sade bir yaşam sürmek ve ibadette tutarlı olmak için bazı Anabaptist ve Üniteryan grupların, ilk Yahudi-Hıristiyanları taklit ederek Sabbataycı gibi göründüklerinin iddia edilmesidir. Hatta bu gruplardan bazıları Yahudi beslenme yasalarını bile benimsemişlerdir.⁷¹ Yani Protestanların Kutsal Yazıların doğrudan otoritesini savunmalarının ve kilise dogmasının otoritesinin reddedilmesinin sebebi, Yahudi etkisine bağlanmıştır. Aslında bu suçlamalar, Luther'in kendisine de yöneltmiştir. Ancak Luther bu konuda, *Sola Scriptura*'nın daha radikal taraftarları olan Anabaptistleri suçlamaktan çekinmemiştir. Hıristiyanların birbirlerine karşı bu tür çamur atmaları nispeten zararsız olmasına rağmen, Yahudilere karşı yine de hoşgörülü bir ortam

⁶⁸ Marcus, Saperstein, *the Jews in Christian Europe*, 548.

⁶⁹ Sabbataycılığın (Sabbatarianism), Nikolsburg Reformunun bir sonucu olduğu ileri sürülmüştür. Bkz. Martin Rothkegel, "Anabaptism in Moravia and Silesia", *A Companion to Anabaptism and Spiritualism 1521-1700*, ed. John d. Roth-James M. Stayer (Boston: Brill, 2007), 176.

⁷⁰ Edwards, *The Jews in Christian Europe*, 109.

⁷¹ Williams, *The Radical Reformation*, 478.

oluşturmamıştır.⁷² Sonuçta Roma ve diğer bölgeler, Yahudilerin din değiştirmesini amaçlamışlar ancak pek başarılı olamamışlardır.⁷³

Sonuç

16. yüzyıl reform dönemi, Hıristiyan dünyasında birçok hareketin/grubun/mezhebin doğmasına sebep olmuştur. Hıristiyanların bu şekilde farklı gruplara/mezheplere ayrılması, Yahudi dünyasına da farklı yansımıştır. Bazı Yahudiler, kendileri için olumlu gelişmelerin olacağını ümit ederken, bazı Yahudiler ise meydana gelen yeni mezheplerin de kendilerine hoşgörü göstermemesi sebebiyle onlara güvenmemiştir. Ancak yeni mezhepler, din değiştiren Yahudiler için hareket genişliği sağlamıştır. Bu açıdan Katolik olmaktansa, Protestan olmayı tercih eden birçok Yahudi olmuştur. Bununla birlikte reform, Yahudiler açısından kıyametin yaklaştığına dair yorumların yapılmasına sebebiyet vermiştir. Yahudi Mesihçi hareketlerin ortaya çıkması da bu yorumu desteklemiştir. Ancak mesihçi hareketlerin başarısızlığı Hıristiyan-Yahudi polemiklerin daha da artmasına neden olmuştur. Çünkü Hıristiyanlar, çoktan gelmiş olan Mesih'in beklentisi içinde olan Yahudilerin, kurtarıcı bekleyişleriyle her zaman alay etmişlerdir. Burada Hıristiyanların gücüne giden nokta, Yahudilerin İsa'nın Mesihliğini ve tanrılığını reddetmeleridir. Çünkü tarihi açıdan İsa, Yahudi toplumuna gelen Mesih olmasına rağmen, Yahudiler tarafından kabul edilmemiştir. Yahudilerin alay ettiği konu ise Hıristiyanların İsa'nın bir tanrı figürü olarak Mesih yerine konulmasıdır. Polemikler bu şekilde devam ederken, alay geleneği hakarete dönüşmüştür. Özellikle Yahudilerin Hıristiyan inançlarına hakaret içeren kitapları yayınlamaları ve bu kitapların Yahudiler tarafından yüzyıllar boyunca nesilde nesle aktarıldığı görüşü, Hıristiyanların hoşgörülü olabileceği bir durum olmamıştır. Bu açıdan Hıristiyanlar, Yahudilerin cezalandırılması gereken bir topluluk olduğuna inanmıştır. Yahudiler ise ellerinde bulundukları finansal güç ve inanç sağlamlığı ile Hıristiyan dünyasında ayakta kalmayı başarabilmiştir. Luther gibi bazı reformcular ve vaftiz olan Yahudiler, Yahudilerin Hıristiyan dünyası için apaçık tehdit oluşturduklarını kanıtlamak istemişlerdir. Ancak bölge yöneticilerin finansal açıdan Yahudileri gözden çıkarmamaları, Yahudilerin korunmasına sebep olmuştur diyebiliriz.

⁷² Miriam Bodain, "Jews in a Divided Christendom", *A Companion on the Reformation World*, ed. R. Po-Hsia (Malden: Blackwell Publishing, 2004), 473.

⁷³ Nicholas Terpstra, "Italy", *Reformation and Early Modern Europe* (Missouri: Truman State University Press, 2008), 239-240.

Kaynakça/References

- Adams, Jonathan. Heb, Cordelia. “Jewish Life and Books under Scrutiny: Ethnography, Polemics, and Converts”. *Revealing the Secrets of the Jews*. Boston: De Gruyter, 2017.
- Aydın, Fuat. “Yahudiler/Yahudilik Açısından Kudüs”. *Eskiyeeni* 37 (Kış 2018).
- Berkovitz, Jay. “Jewish Law and Rituel in Early Modern Germany”. *Jews, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*. Boston: Brill, 2006.
- Bell, Dean P. Burnett, Stephen G. *Jewish, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*. ed. Dean P. Bell, Stephen G. Burnett. Boston: Brill, 2006.
- Bodain, Miriam. “Jews in a Divided Christendom”. *A Companion on the Reformation World*. Malden: Blackwell Publishing, 2004.
- Burnett, Stephen G.. *Christian Hebraism in the Reformation Era 1500-1660*. Boston: Brill, 2012.
- Burnett, Stephen G.. “Luther’s Chief Witness: Anthonius Margaritha’s Der Gantz Jüdisch Glaub 1530-1531”. *Revealing the Secrets of the Jews*. Boston: De Gruyter, 2017.
- Carlebach, Elisheva. “Jewish Responses to Christianity in Reformation Germany”. *Jews, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*. Boston: Brill, 2006.
- Carlebach, Elisheva. “The Sabbatian Posture of German Jewry”. *Jerusalem Studies in Jewish Thought* 2 (2001).
- Carlebach, Elisheva. “Mülhausen Yom Tov Lipmann”, *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. NewHaven: Yale Unv. Press, 2008.
- Carlebach, Elisheva. “Messianism”, *The Yivo Encyclopedia of Jews in Eastern Europe*. ed. G. David Hundert NewHaven: Yale Unv. Press, 2008.
- Carlebach, Elisheva. “The Last Decepcion: Failed Messiahs and Jewish Conversion in Early Modern German Lands”, *Millenarianism and Messianism in Early Modern European Culture*. Dordrecht: Kluwer, 2001.
- Carlebach, Elisheva. “Jews, Christians, and the Endtime in Early Modern Germany”, *Jewish History* 14 (2000).
- Chadwick, Owen. *The Early Reformation on the Continent*. NewYork: Clarendon Press, 2001.
- Capelli, Piero. “Jewish Converts in Jewish Christian Intellectual Polemics in the Middle Ages”. *Intricate Interfaith Networks in the Middle Ages Quotidian Jewish Christian Contacts*. Turnhout, Belgium: Brepols, 2016.
- De Boer, Jan Hendryk. “Pefferkorn’s Books or the Most Rational Man in the World”. *Revealing the Secrets of the Jews*. Boston: De Gruyter, 2017.

- Deutsch, Yaacov. "The Reception History of Ethnographic Literature About the Jews". *Revealing the Secrets of the Jews*. Boston: De Gruyter, 2017.
- Diemling, Maria. "Anthonius Margaritha on the Whole Jewish Faith: A Sixteenth-Century Convert from Judaism and his Depiction of the Jewish Religion". *Jewish, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*. Boston: Brill, 2006.
- Durant, Will. *The Reformation*. New York: Simon and Schuster, 1957.
- Durrant, Jonathan B.. *Witchcraft, Gender and Society in Early Modern Germany*. Boston: Brill, 2007.
- Edwards, John. *The Jews in Christian Europe 1400-1700*. New York: Routledge, 2019.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İSAM. 2012.
- Greschat, Martin. "The Relation Between Church and Civil Community in Bucer's Reforming Work". *Martin Bucer Reforming Church and Community*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Hamm, Berndt. "Tolerance and Heresy: Martin Bucer's Radical New Definition of Christian Fellowship". *Politics and Reformations: Histories and Reformation*. Boston: Brill, 2007.
- Hasanoğlu, Eldar. "Yahudilerin Kudüs Algısı". *Geçmişten Günümüze Kudüs*. İstanbul. Ümraniye Belediyesi. 2019.
- Heb, Cordelia. "Jew Hatred Sells? Anti-Jewish Print Production in the German Dialects". *Revealing the Secrets of the Jews*. Boston: De Gruyter, 2017.
- Hendrix, Scott. "Luther". *Reformation Theology*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Jonathan Adams, Cordelia Heb. *Revealing the Secrets of the Jews*. Boston: De Gruyter, 2017.
- Kaufmann, Thomas. "Luther and the Jews". *Jewish, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*. Boston: Brill, 2006.
- Kaya, Murat. "Protestan Reformunun Almanya'da Ortaya Çıkış Süreci". *Anasay* 11 (2020).
- Luther, Martin. *The Jews and Their Lies*. California: Christian Nationalist Crusade, 1948.
- Marcus, Jacob Rader, Saperstein, Marc. *The Jews in Christian Europe*. New York: Hebrew Union College Press, 2015.
- Müntzer, Thomas. "Sermon Before The Princes". *Spiritual and Anabaptist Writers*. Kentucky: The Westminster Press, 1957.
- O'Callaghan, Daniel. *The Preservation of Jewish Religious Books in Sixteenth-Century Germany: Johannes Reuchlin's Augenspiegel*. Boston: Brill, 2013.
- Preserved, Smith. *The Age of the Reformation*. New York: Henry Holt Company,

1920.

- Robinson, Ira. “Messianic Prayer Vigils in Jerusalem in the Early Sixteenth Century”. *The Jewish Quarterly Review* 72/1 (Temmuz 1981), 32-42.
- Rothkegel, Martin. “Anabaptism in Moravia and Silesia”. *A Companion to Anabaptism and Spiritualism 1521-1700*. Boston: Brill, 2007.
- Rummel, Erika. “Humanists, Jews, and Judaism”. *Jews, Judaism, and the Reformation in Sixteenth Century Germany*. Boston: Brill, 2006.
- Rummel, Erika. *The Confessionalization of Humanism in Reformation Germany*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
- Scribner, Robert W., Dixon, C. Scott. *The German Reformation*. NewYork: Palgrave Macmillan, 2003.
- Terpstra, Nicholas. “Italy”. *Reformation and Early Modern Europe*. Missouri: Truman State University Press, 2008.
- Wallet, B. T. *Early Yiddish Histography in the Northern Netherlands*. Amsterdam: University of Amsterdam, Amsterdam Institute for Humanities Research, PhD, 2012.
- Williams, George Huntston. *The Radical Reformation*. Missouri: Truman State University Press, 1992.
- Yiğitoğlu, Mustafa. “Yahudilerin Tapınak Siyaseti ve Semavi Mabet”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017).